

Ха-Юн Чанг

ЕКОНОМІКА

ІНСТРУКЦІЯ З ВИКОРИСТАННЯ

Переклад з англійської
Андрій Лапін

КИЇВ • 2016

ЗМІСТ

ПРОЛОГ

До чого це все? 7

НАВІЩО ВИВЧАТИ ЕКОНОМІКУ?

ІНТЕРЛЮДІЯ I

Як читати цю книгу 13

РОЗДІЛ 1

Життя, Всесвіт і все інше 19

ЩО ТАКЕ ЕКОНОМІКА?

РОЗДІЛ 2

Від шпильки до ПІН-коду 31

КАПІТАЛІЗМ ЗРАЗКА 1776 ТА 2014 РОКІВ

РОЗДІЛ 3

Як ми до цього дійшли? 45

СТИСЛА ІСТОРІЯ КАПІТАЛІЗМУ

РОЗДІЛ 4

Хай розквітне сотня квітів 95

ЯК ЗАЙМАТИСЯ ЕКОНОМІКОЮ

РОЗДІЛ 5

Дійові особи 145

ХТО Є СУБ'ЄКТАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ?

ІНТЕРЛЮДІЯ II	
Рухаймося далі...	171
<hr/>	
РОЗДІЛ 6	
А скільки вам потрібно?	177
ОБСЯГ ВИРОБНИЦТВА, ДОХІД І ЩАСТЯ	
<hr/>	
РОЗДІЛ 7	
Як росте ваш сад?	201
СВІТ ВИРОБНИЦТВА	
<hr/>	
РОЗДІЛ 8	
Негаразди в банку «Надійність і довіра»	231
ФІНАНСИ	
<hr/>	
РОЗДІЛ 9	
«Хай здохне Борисова коза»	261
НЕРІВНІСТЬ І БІДНІСТЬ	
<hr/>	
РОЗДІЛ 10	
«У мене є кілька знайомих, які працювали»	285
РОБОТА І БЕЗРОБІТТЯ	
<hr/>	
РОЗДІЛ 11	
Левіафан чи філософ-правитель?	309
РОЛЬ ДЕРЖАВИ	
<hr/>	
РОЗДІЛ 12	
«Усього вдосталь»	333
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР	
<hr/>	
ЕПІЛОГ	
Що тепер?	369
ЯК НАМ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЕКОНОМІКУ, ЩОБ ВОНА ПРИНОСИЛА КОРИСТЬ ГОСПОДАРСТВУ?	
<hr/>	

Що таке економіка?

Читач, не знайомий із нашою темою, може вважати, що економіка — це наука про господарство. Якщо хімія вивчає хімічні речовини, біологія — живих істот, соціологія — суспільство, то економіка, в такому разі, має вивчати господарство.

Утім, у найпопулярніших сучасних книгах зазначається, що економіка — це дещо значно більше. Автори книг вишукують відповідь на одвічне запитання «життя, Всесвіту та всього іншого» — як у науково-фантастичному «Путівнику Галактикою». До речі, за цим культовим гумористичним романом Дугласа Адамса 2005 року зняли фільм із Мартіном Фріменом (із фільму «Гобіт») у головній ролі.

Тім Гарфорд, журналіст газети *Financial Times* і автор популярної книги «Економіст під прикриттям», стверджує, що економіка вивчає життя. Не випадково свою другу книгу він назвав «Логікою життя».

Ще не знайшлося економіста, який би заявив, що економіка пояснює Всесвіт. Як не крути, а це поки що залишається сферою діяльності фізиків, на яких протягом століть рівнялися економісти, прагнучи зробити зі свого фаху науку*. Щоправда, деяким економістам майже вдалося охопити Всесвіт: вони заявили, що економіка вивчає «цілий світ». Наприклад, підзаголовок другого тому популярної серії «Економічний натураліст» Роберта Франка звучить так: «Як економіка допомагає вам зрозуміти світ».

Тепер варто сказати про «все інше». Підзаголовок книги «Логіка життя» — «Вступ до нової економіки про все на світі».

* Тут даються взнаки заздрощі до фізики.

Аналогічно, в підзаголовку «Фрікономіки»* Стівена Левітта і Стівена Дабнера — мабуть, найвідомішої наразі книги з економіки — автори обіцяють дослідити «Прихований бік усього на світі». Роберт Франк також з усім цим погоджується, але висловлюється трохи обережніше. У підзаголовку до першої книги із серії «Економічний натураліст» він обіцяє розповісти, «чому економіка пояснює *майже* все» (курсив мій).

То що ми маємо? Економіка (майже) охоплює життя, Всесвіт і все інше**.

Якщо подумати, це надто зухвала заява для дисципліни, не здатної зробити головного — пояснити, як працює господарство. А саме це, на думку більшості нефакхівців, є її головним завданням.

Незадовго до фінансової кризи 2008 року більшість економістів запевняли, що ринки рідко помиляються, а сучасна економіка вже знайшла способи вирішувати всі їхні нечисленні проблеми. Роберт Лукас, лауреат Нобелівської премії з економіки 1995 року***, у 2003-му сказав, що «питання уникнення економічної депресії вже розв'язано»¹. На величезний подив більшості економістів, 2008 року світ охопила фінансова криза****. Більше того, вони навіть не спромоглися запропонувати дієві шляхи подолання її наслідків.

Схоже, економіка страждає від манії величі. Інакше просто неможливо пояснити, як дисципліна, неспроможна впоратися з проблемами у власній сфері, може запевняти всіх у тому, що вона пояснює все (чи майже все) на світі.

* Левіт, Стівен Д., Дабнер, Стівен Дж. Фрікономіка/Стівен Д. Левітт, Стівен Дж. Дабнер. — К.: Наш Формат, 2016. — *Прим. ред.*

** До речі, від цього економістам мало би працюватися значно легше, адже ми вже знаємо відповідь на одвічне питання. Відповідь — 42. Однак поки що про це говорити не будемо.

*** Нобелівська премія з економіки не є справжньою Нобелівською премією. Наприкінці XIX століття шведський промисловець Альфред Нобель започаткував Нобелівську премію в кількох номінаціях (фізика, хімія, фізіологія, медицина, література та мир), а економічну премію започаткував Банк Швеції (Ріксбанк) 1968 року за назвою «Премія з економічних наук Банку Швеції пам'яті Альфреда Нобеля».

**** Це навряд чи здивувало б покійного Джона Кеннета Гелбрейта (1908–2006), який свого часу жартував: «Економічні прогнози потрібні лише для того, щоб на їхньому тлі астрологія мала серйозний вигляд».

Економіка вивчає раціональний вибір людей...

Ви, мабуть, вважаєте мене несправедливим. Хіба всі ті книги пишуться не для масового ринку, де битва за читачів така жорстка, що видавці й автори вимушені згущувати барви? Ви впевнені, що в серйозних академічних колах ніхто не робить гучних заяв про «всезнайство» своєї дисципліни.

Так, автори тих книг справді згущують барви, але ж як вони це роблять? Ці люди могли б розповідати, що «економіка пояснює все, що стосується господарства», а натомість вони запевняють, що «економіка може пояснити не лише господарство, а й усе інше».

Так сталося через сьогоденнє засилля так званої неокласичної школи економіки з її власним визначенням дисципліни. За стандартним формулюванням, яке вперше з'явилося в книзі Лайонела Роббінса «Есей про природу та значення економічної науки» 1932 року та вживається досі в різних версіях, економіка — це «наука, що досліджує людські вчинки як співвідношення між метою та обмеженими ресурсами, які можуть мати альтернативне використання».

Таким чином, економіка визначається за теоретичним підходом, а не за предметом. Економіка вивчає **раціональний вибір**, тобто вибір на підставі ретельного і систематичного розрахунку максимального досягнення мети за допомогою обмежених ресурсів. Гері Беккер, відомий економіст із Чикаго та лауреат Нобелівської премії з економіки 1992 року, зазначав, що цей розрахунок може стосуватися будь-чого: шлюбу, народження дітей, скоєння злочину або наркозалежності, а не лише таких суто «економічних» питань (у розумінні нефахівців), як праця, гроші й міжнародна торгівля. У 1976 році в Беккера видав книгу «Економічний підхід до поведінки людини». Без перебільшень — автор справді стверджував, що економіку можна застосувати до всього на світі.

Тенденція до використання так званого економічного підходу до будь-чого, якій критики дали назву «економічний імперіалізм», сягнула апогею з виходом книжок на кшталт «Фріекономіки». У цій книзі майже не розповідається про суто економічні

питання в розумінні більшості людей. Натомість із неї можна дізнатися про японських сумоїстів, американських учителів, чиказьких наркоторгівців, учасників телегри «Слабка ланка», ріелтерів і Ку-клукс-клан.

Більшості читачів зрозуміло (і це визнають самі автори), що жоден з її героїв, окрім ріелтерів та наркоторгівців, ніяк не пов'язаний з економікою. Однак, на думку багатьох сучасних економістів, змови японських сумоїстів для допомоги одне одному чи підробка американськими вчителями оцінок учнів для покращення власних результатів так само важливі для економіки, як доцільність подальшого перебування Греції в Єврозоні, боротьба корпорацій *Apple* і *Samsung* за ринок смартфонів та способи зниження безробіття серед іспанської молоді (на час написання цих рядків вона становила понад 55 %). Для цих економістів суто економічні питання не мають жодної переваги, адже вони лише частина того (перепрошую, звісно, — всього), що може пояснити економіка, оскільки вони визначають її за теоретичним підходом, а не за предметом.

...чи господарство?

Очевидну альтернативу такому визначенню, вже побіжно згадану мною, можна сформулювати так: економіка вивчає господарство. Та, власне, що таке господарство?

Господарство — це все, що пов'язане з грошми. Чи ні?

Більшість читачів інтуїтивно розуміють, що господарство — це все, що стосується грошей: їхня відсутність, заробляння, витрати, заощадження, позики та їх повернення. Це не зовсім так, але для початку ознайомлення з господарством і економікою цього достатньо.

Ще одне: коли ми кажемо, що господарство стосується грошей, то не маємо на увазі фізичні гроші — банкноти, золоті монети або величезне, майже непідйомне каміння, що колись виконувало роль грошей на деяких тихоокеанських островах. Ні, все це лише символ. **Гроші** — символ того, що винні вам інші члени

суспільства, або певна частка ресурсів суспільства, якої ви маєте право вимагати².

Створення, продаж і купівля грошей та інших фінансових інструментів (акцій компаній, деривативів і численних складних фінансових продуктів, про які я розповім у наступних розділах) — це предмет вивчення великої галузі економіки за назвою «фінансова економіка». Наразі індустрія фінансових послуг домінує в багатьох країнах, тож чимало людей вважають, що економіка зводиться до фінансової економіки, хоча насправді це лише незначна її частина.

Ви можете отримувати гроші (або право вимагати певні ресурси) в кілька способів. Значна частина економічної науки займається (чи принаймні мала б займатися) саме цим.

Праця — найпоширеніший спосіб отримання грошей

Найбільш звичний спосіб отримати гроші (якщо, звісно, ви не народилися заможним) — це працювати (включно з тими випадками, коли ви працюєте самі на себе). Тож економіка займається питанням **праці**, яке можна розглядати під різним кутом.

Працю можна розглядати з позиції окремого працівника. Працевлаштування та розмір зарплати залежать від ваших навичок і попиту на них. Ви можете отримувати дуже високу зарплату, володіючи рідкісними навичками, як, скажімо, футболіст Кріштіану Роналду. Також ви можете втратити роботу через те, що хтось винайде машину, яка виконуватиме вашу роботу в сто разів швидше, — як це сталося з містером Бакетом, батьком Чарлі, котрий закручував кришки на тюбиках із зубною пастою, в екранізації твору Роальда Дала «Чарлі та шоколадна фабрика» 2005 року*. Може також статися, що вам доведеться погодитися на нижчу зарплату й гірші умови праці, оскільки ваша компанія стане збитковою через дешевий імпорт, наприклад, із Китаю. Ситуацій може бути безліч. Для розуміння сутності праці навіть на рівні одного працівника

* У книзі (Дал, Рояльд. Чарлі і шоколадна фабрика/Рояльд Дал. — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. — 2005), щоправда, містер Бакет втратив роботу не через машину, яка його замінила, а тому що його фабрика збанкрутувала. — *Прим. ред.*

нам потрібно знати про його навички, технологічні нововведення й особливості міжнародної торгівлі.

Зарплата й умови праці також значною мірою залежать від «політичних» рішень, що змінюють масштаби та характеристики ринку праці (я взяв «політичні» в лапки, бо насправді межа між економікою та політикою розмита, але про це ми поговоримо пізніше, в 11 розділі). Вступ східноєвропейських країн до Європейського Союзу значно вплинув на зарплату й поведінку робітників у Західній Європі — на їхніх ринках праці різко зросла кількість робочої сили. Обмеження на працю дітей наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття мало зворотний ефект: ринок праці скоротився, а значна кількість потенційних робітників опинилася поза його межами. Нормативні вимоги до робочого часу, умов праці та мінімальної зарплати — усе це приклади менш масштабних «політичних» рішень, що впливають на нашу роботу.

У господарстві гроші рухаються

Окрім праці, гроші можна отримувати внаслідок їхнього **руху (колообігу)**. Це коли вам просто дають їх готівкою або натурою, тобто шляхом безпосереднього надання товарів (наприклад, їжі) або послуг (наприклад, початкової освіти). Готівкою чи натурою гроші можуть рухатися по-різному.

Існують гроші, що приходять від близьких вам людей. Наприклад, фінансова підтримка дітей з боку батьків, турбота про літніх родичів чи подарунки від членів громади на весілля вашої дочки.

Також існують благодійні пожертви, коли гроші добровільно перераховують незнайомцям. Поодинці або гуртом (через корпорації та добровільні об'єднання) люди віддають кошти добродійним організаціям, які допомагають нужденним.

Кількісно добродійність помітно поступається рухові грошей через державні органи, що збирають податки з одних, аби підтримувати інших. Логічно, що економіка значною мірою займається державним фінансуванням, тому один із її розділів зветься економікою державного господарювання.

Навіть у дуже незаможних країнах діють державні механізми, за якими готівкові кошти або товари натурою (приміром,

безкоштовні крупини) надаються групам населення, яким живеться найгірше (літнім людям, людям з обмеженими можливостями, малозабезпеченим). У заможніших країнах, особливо в Європі, існують значно більш масштабні механізми руху грошей, а виплачувані суми доволі значні. Такі держави називають **державами загального добробуту**; в них діє **прогресивне оподаткування** (ті, хто більше заробляє, платять пропорційно більше податків із доходів) і **загальні блага** (всі громадяни, а не лише найбідніші чи інваліди мають право отримувати мінімальний дохід і базові медичні, освітні та інші послуги).

*Зароблені та переміщені ресурси
споживаються у вигляді товарів і послуг*

Якщо ви вже отримали доступ до ресурсів через працю або рух коштів, то споживаєте їх. Ми фізичні істоти, тож нам потрібні хоча б мінімальна кількість їжі, одягу, енергії, житла та інші **товари** для задоволення базових потреб. Більш «високі» духовні потреби змушують нас споживати товари іншого типу: книги, музичні інструменти, спортивні знаряддя, телебачення, комп'ютери тощо. Ми також купуємо та споживаємо **послуги**: проїзд у громадському транспорті, сервіс перукарень, обіди в ресторанах чи відпочинок за кордоном³.

Із цього випливає, що економіка вивчає **споживання**: як люди розподіляють гроші на різні види товарів і послуг, як обирають продукт в умовах конкуренції, як споживачами маніпулюють та/або інформують їх через рекламу, як компанії витрачають гроші на підвищення престижу торгової марки тощо.

У будь-якому випадку товари і послуги потрібно виробляти

Для того, щоб споживати товари і послуги, спершу їх потрібно виробити. Товари — на фермах і фабриках, послуги — в офісах і крамницях. Це вже царина **виробництва** — частини економіки, яку найчастіше оминає неокласична школа, оскільки, ставши панівною у 1960-ті роки, вона зосереджується на обміні й споживанні.

У традиційних підручниках виробництво виступає в ролі такої собі «чорної скриньки», де **праця** (робота, яку виконують люди)

та **капітал** (інструменти й обладнання) певним чином поєднуються для створення товарів і послуг. Майже нічого не пишуть про те, що виробництво — не лише поєднання абстрактних одиниць, праці і капіталу, а й вирішення багатьох дрібних, проте дуже важливих питань. Зазвичай їх не пов'язують з економікою, хоча вони надзвичайно важливі для неї: місце розташування фабрики, контроль за робітниками, робота з профспілками, систематичне удосконалення технологій через дослідження їхньої якості тощо.

Економісти зазвичай радо перекладають вивчення цих питань на плечі інших — інженерів і менеджерів виробництва.

Проте, якщо подумати, виробництво є підмурівком, на якому тримається будь-яке господарство. І справді: зміни в галузі виробництва були, як правило, головними причинами соціальних змін. Світ, у якому ми живемо, є саме таким завдяки послідовним змінам технологій та інститутів, пов'язаних із виробництвом, що сталися після Промислової революції. Фахівці з економіки й ті, хто формує свою думку, дослухаючись до них, мали б приділяти виробництву значно більшу увагу.

Висновки: економіка як вивчення господарства

Я вважаю, що економіку слід визначати не за її методологією чи теоретичним підходом, а за предметом, як це відбувається в усіх інших дисциплінах. Предметом економіки має бути господарство, що включає в себе гроші, працю, технології, міжнародну торгівлю, податки та інші категорії, пов'язані з тим, як ми виробляємо товари й послуги, розподіляємо отримані прибутки та споживаємо вироблену продукцію. Економіка не вивчає «життя, Всесвіт і все інше» (або «майже все інше»), як думає багато хто з економістів.

Таке визначення економіки в цій книзі — її докорінна відмінність від більшості інших.

В інших книгах економіку визначають через методологію і наголошують, що існує лише один правильний спосіб займатися нею — неокласичний. У деяких книгах зовсім низької якості ви

не знайдете й згадки про існування інших економічних шкіл, окрім неокласичної.

Визначаючи економіку через її предмет, ця книга наголошує: є чимало способів займатися економікою; у кожного — свої сфери застосування, «білі плями», переваги та недоліки. Зрештою, від економіки ми бажаємо отримати якомога точніше пояснення різних економічних явищ, а не постійні «докази» того, що певна економічна теорія здатна пояснити не лише економіку, а й усе на світі.

Додаткова література

R. BACKHOUSE

The Puzzle of Modern Economics: Science or Ideology? (Cambridge: Cambridge University Press, 2012)

B. FINE AND D. MILONAKIS

From Economics Imperialism to Freakonomics: The Shifting Boundaries between Economics and the Other Social Sciences(London: Routledge, 2009)